

Kuva 1. Professori Matti Sauramo 60-vuotissyntymäpäivänsä kunniaksi julkaisussa valokuvassa (Geologi 1949, N:o 2).

Figure 1. Photo of Professor Matti Sauramo as published for his 60-year birthday in 1949.

Professori Matti Sauramo Äänislinnassa

SAMULI HELAMA

Matti Rufus Sauramo (1889–1958) oli epäilemättä viime vuosisadan merkittävimpiä suomalaisia kvartaärigeologeja (kuva 1). Hän tuli erityisen tunnetuksi savikronologisista töistään. Hänen savikronologiansa avulla kyettiin määrittämään jäätikön viimevaiheen perääntymisen aikataulu eteläisen Suomen osalta suhteellisten kalenterivuosien, lustovuosien, tarkkuudella (Sauramo 1918, 1923a). Lustokalenterilla on ikää kohta jo vuosisata, mutta ajoituksensa tarkkuudessaan se kestää yhä tilastomatemaattisen vertailun (Helama et al. 2012). Savilustojen lisäksi Sauramo tunnetaan myös myöhemmistä maankohoamistutkimuksistaan (Sauramo 1939, 1955), sekä geologian alan oppikirjatuotannostaan (Sauramo 1940). Tutkimuksellisten

asioittensa mukaisesti kutsui Väinö Auer Sauramo tälle kirjoittamassaan muistokirjoituksessa ”Itämeren mestariksi” (Auer 1958). Sauramo toimi Helsingin yliopiston geologian laitoksella professorina neljällä eri vuosikymmenellä, vuosina 1929–1957.

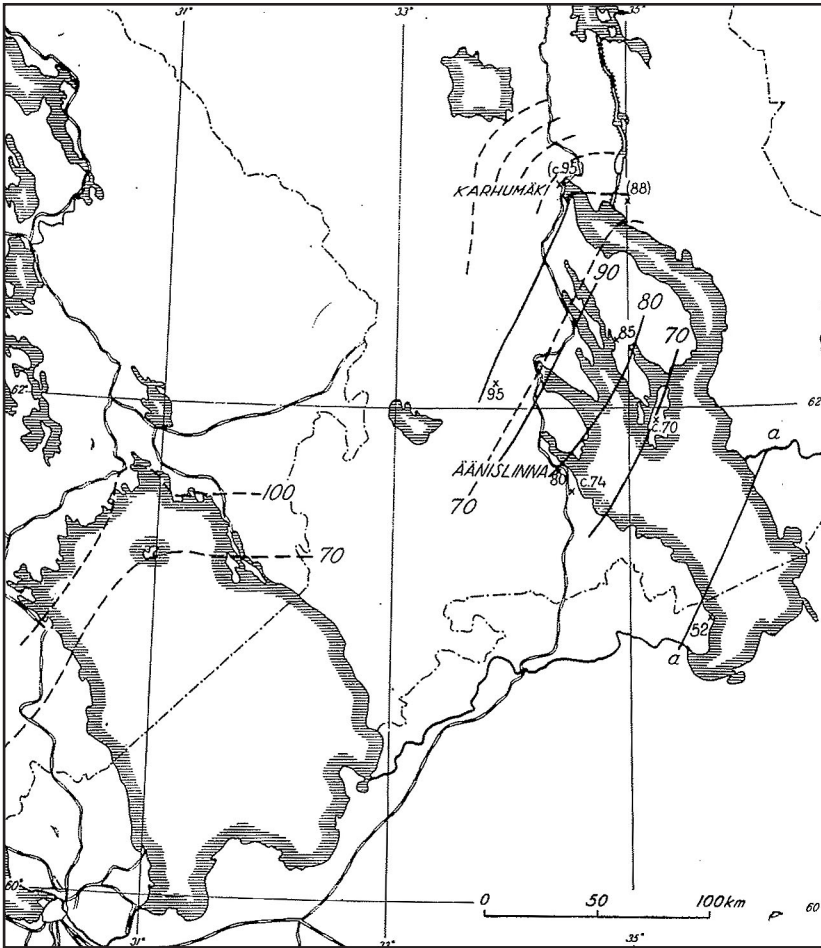
Tässä lyhyessä tutkielmassa esitellään erästä Sauramon matkoista hänen omakätisiin päiväkirjamuistiinpanoihinsa perustuen. Alkuisyöksensä kirjoitukselle antoi Sauramon aineistosta säilynyt muistivihko, jonka olemassaolo paljastui Helsingin yliopiston geologian laitoksen muuttaessa Arpeenumista Physiomiin keväällä 2001. Mustakantinen vihko on nimetty lyhyesti otsakkeella ”Itä-Karjalan retki v. 1942”. Matkakertomus on kaikkineen kuvattu vihkon ruutupaperisivuille melko niukkasanaisesti mutta täsmällisesti, yhteensä

muistiinpanoja on vihkossa kirjoitettu 43 aukeamalle. Päiväkirjamerkintöjen mukaan Sauramo käytti matkallaan yli kolme viikkoa, yksittäiset kohteet on vihkossa varustettu paikanimellä tai lyhyellä sijaintikuvauksella.

Mutta minne geologian ja paleontologian professori sitten oikein matkusti, kun hän matkusti Itä-Karjalaan ja Äänislinnaan (kuva 2), ja miksi hän sinne matkasi?

Itärajan historiaa

Itä-Karjala oli vanhaa karjalaisten kotiseutua, ”ikivanhaa suomalaista maaperää”, kuten alueesta Suomessa sotien välillä mainittiin. Siellä oli vaeltanut vienan- ja aunuksenkarjalaisen väestön parissa aikanaan myös Elias Lönnrot (Karhu 2002). Suomen kieleen nimitys vakiintui Tarton rauhansopimuksen (1920) kautta,

Kuva 2. Vuoden 1942 kesän tutkimusten kartta. Kartta on alkuperäisesti julkaistu Sauramon (1944) tutkimuksessa, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen toimittamassa kirjassa *Muinaista ja vanhaa Itä-Karjalaa*. Alkuperäinen kuvateksi: ”Eteläisen Itä-Karjalan kartta. Numerot osoittavat korkeimman rannan korkeutta, samoin yhtenäisiksi piiretyt isobaasit.”

Figure 2. The study area of the 1942 excursion. The map was originally published in the study of Sauramo (1944) as edited by the Finnish Antiquarian Society. The original figure caption: “Map of the southern East Karelia. The highest shoreline isobases shown as numerals and solid lines.”

jossa Itä-Karjala-nimitystä käytettiin Suomen itärajan toisella puolella sijaitsevasta Karjalasta. Aikaisemmin käytettiin myös nimityksiä Rajantakainen Karjala, Kaukokarjala, Taka-Karjala sekä Venäjän Karjala. Alueen luonnonhistoriallisen (osin geologisen) rajan voidaan hahmottaa kulkeneen etelässä Syvärinjokea, idässä Äänisjärvellä, Uikujärvellä, Uikujoella ja Vienanmerellä, pohjoisessa Kantalahden pohjukasta suoraan länteen, Suomen rajalle. Maantieteellisesti Itä-Karjala jaettiin Vienan ja Aunuksen Karjalaan (Jääskeläinen 1961).

Itä-Karjalan miehitys tapahtui kaksi vuosikymmentä myöhemmin. Jatkosota alkoi kesällä 1941, hieman juhannuksen jälkeen. Sota vyöryi Itä-Karjalan ylitse sadonkorjuun aikaan, ja jo lokakuun alussa suomalaisten joukot saavuttivat asemansa osittain poltetussa Petroskoissa, Äänisen äärellä (Laine 1982, Kulomaa 1989). Asemasotavaihe alkoi, kun suomalaisten eteneminen pysähtyi joulukuussa 1941 Mannerheimin käskystä. Tämän jälkeen eduskunta liitti talvisodassa menetetyt alueet takaisin Suomeen palauttaen Tarton rauhan rajat. Itä-Karjala palasi, väliaikaisesti, osaksi Suomea. Samalla alkoi sotilashallinnon alla olevan alueen kansallistaminen. Tämän seurauksena epäkansallinen väestö pyrittiin siirtämään alueen keskitysleireihin (siirtoleireihin), ortodoksia käännyttämään luterilaisiksi ja muuttamaan alueen nimistöä suomalaisiksi. Tässä yhteydessä myös Petroskoi sai uuden nimen, Äänislinna (Laine 1982, Kulomaa 1989).

Tutkimustoiminnan viriäminen

Asemasotavaihe herätti tieteentekijöiden mielenkiinnon, oivalsivatpa he myös Itä-Karjalaan kohdistuvan tutkimuksen strategisen merkityksen. Suomen Maantieteellisen Seuran hallitus oli lähestynyt jo syyskuussa 1941 opetusministeriötä kirjelmällä, jossa selvitettiin seuran toimenpiteet alueeseen kohdistuvan tutkimuksen organisoimiseksi. Kirjelmässä oli

ehdotettu, että asetettaisiin valtion toimikunta ”vastaavaa yleistä suunnittelua ja ohjaamista varten”. Ministeriö pyysi lausunnon toimikunnasta Tieteelliseltä keskuslautakunnalta, ja saadun lausunnon perusteella toimikunta perustettiin niinkin pian kuin 11. joulukuuta 1941. Tämän viralliseksi nimeksi tuli Valtion tieteellisen Itä-Karjalan toimikunta. Sen puheenjohtajana aloitti Helsingin yliopiston rehtori Kaarlo Linkola, ja muina jäseninä toimivat mm. professorit Pentti Eskola ja Väinö Auer, kuten myös dosentti Kustaa Vilkuna. Mainitsemisen arvoinen seikka geotieteen kannalta on, että professori Linkolan kuoltua seuraavan vuoden keväällä, hänen tilalleen puheenjohtajaksi toimikuntaan nimitettiin Auer (Laine 1993).

Valtion tieteellisellä Itä-Karjalan toimikunnalla oli kiinteä toiminnallinen suhde Itä-Karjalan Sotilashallintoesikuntaan. Alueelle matkustaneet tutkijat olivat Sotilashallintoesikunnan muonavahvuudessa ja joutuivat jättämään selonteon tutkimustöidensä tuloksista ennen niiden julkistamista. Ensimmäiset tutkimushankkeita koskevat päätöksensä toimikunta teki huhtikuussa 1942, jolloin se hyväksyi yhteensä 48 stipendiaattia saman vuoden kesän aikana suoritettaviin hankkeisiin. Myöhemmin vuosina toimikunta teki samansuuntaisia päätöksiä myös vuosien 1943 ja 1944 toimintaa koskien. Näinä vuosina kaiken kaikkiaan 125 tutkijaa sai hyväksynnän stipendiaatiksi Itä-Karjalaan. Näistä 45 oli humanisteja tai arkkitehtuurin tutkijoita, 80 edusti luonnontieteitä; geologeja stipendiaateista oli yhteensä 13 (Laine 1993). Hyväksytyjen eräänä edustajana alueelle matkasi myös professori Matti Sauramo.

Vihkon sivuilta poimittua

Sauramo aloittaa matkamuistiinpanonsa lausahduksella, jossa tuntuvat mielenkiintoisalla tavalla yhdistyvän mitä ilmeisimmin hänen

henkilökohtainen havahtumisensa uuteen tilanteeseen kuin myös kvartaärigeologian professorin tieteellinen havaintojen teko: ”4.7. Herännyt junassa Jessoilan W-puolella nyppylämaastossa.”

Äänislinnaan Sauramo näyttää saapuneen vielä saman päivän kuluessa (ks. kuva 3). Täällä hän mainitsee matkansa suunnan hetimiten ”...hallintovirastoon, Engelin rakennuttamaan 2-kerroksiseen rakennukseen”, missä hän myös aluksi ruokaili ja sai alueella liikkumi-

Kuva 3. Äänislinnan asema. Valokuvat, joissa on leima ”Guni”, on tuottanut kotkalainen valokuvausliike A.G. Salonen.

Figure 3. Railway station of Äänislinna. The photos with an imprint of “Guni” have been produced by photography shop A.G. Salonen.

Kuva 4. Hallintorakennus ja hallintoaukea, Äänislinna.

Figure 4. Administration building and its square in Äänislinna.

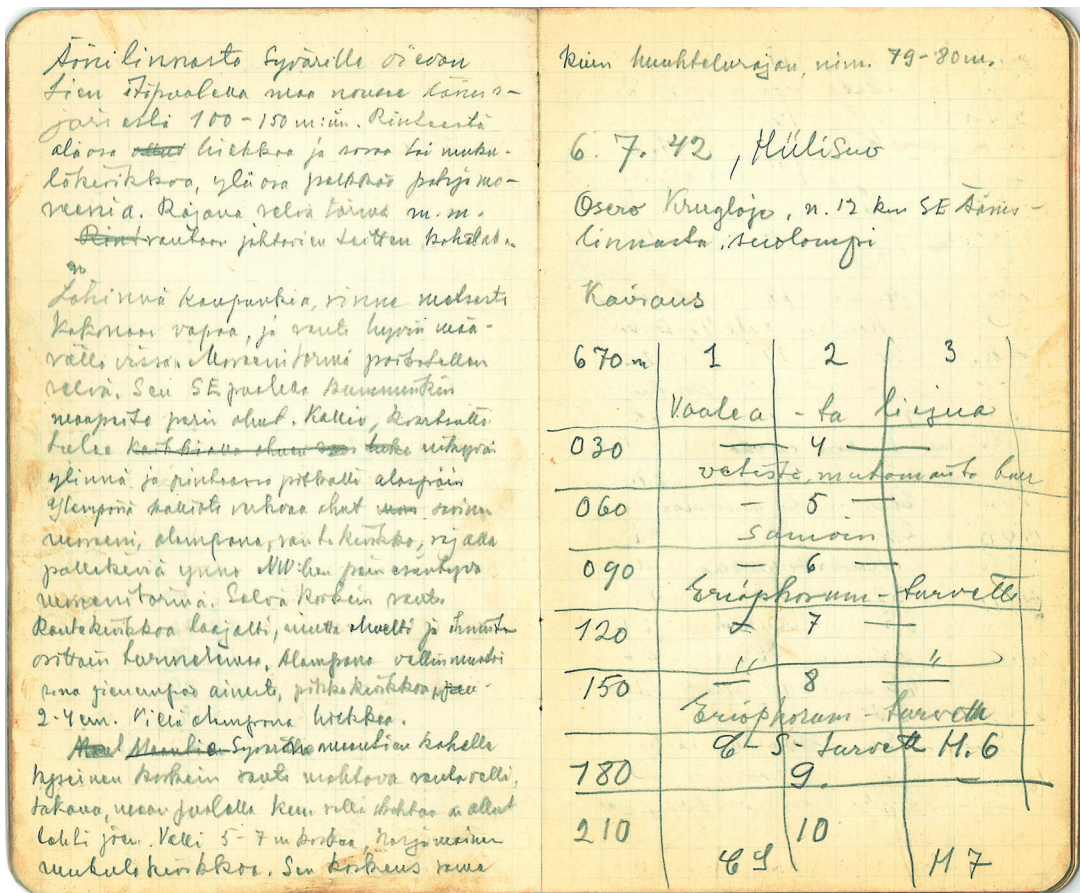
seen tarvittavat mitä ilmeisimmin tuiki tärkeät asiapaperit (ks. kuva 4). Postiosoitteekseen Sauramo mainitsee ensimmäisen sivun alalaidassa ”Äänislinna PE”.

Muistivihkosen sivuilta on poimittavissa ainakin seuraavat paikat ja päivämäärät: 4.7. Äänislinna, 8.7. Kentjärvi, 14.7. Matka Suurlahdesta Tolvojan kylään, 15.7. Luikkosuo, 20.7. Aunuksen kauppala, 21.7. Luostarin kylä, 22.7. Uusselkä, 25.7. Vieljärvi, 26.7. Jessoila, 27.7. Kirjavalhti, ja 27.7.1942 Laatokka. Matkan kulkua voi rinnan seurata ainakin osin Itä-Karjalan suomalaisesta topografiakartastosta (Martimo et al. 2009).

Sauramon omakätinen kirjoitus ei ole kaikkein selkeimmin luettavinta (kuva 5). Tämä lienee enemmän tai vähemmän yleismaailmallinen kenttämuistiinpanojen ominaispiirre, mutta toisaalta joiltain osin hankaloittaa kirjoitetun ymmärtämistä. Useimmat muistiinpanot edustavat kenttäkohteiden geomorfologisia, stratigrafisia ja turvegeologisia kuvauksia. Eräänä tyypillisenä voidaan poimia seuraava erityislaatuinen kaupunkigeologinen kuvaus (ks. myös kuvat 6 ja 7):

”Äänislinnassa, vastapäätä Kuusisen palatsia Karl Marxin kadun yli, hiekkakuoppa. Ylinnä karkeata soraa, mukulakivikkoja, vaakasuurina kerroksina, n. 2 m vahvuudelta, peittämässä hienoa hiekkaa, joka on yleensä aivan kalpeata, tummin kerroksin, joissa värin antaa ilmeisesti grafiitti. Se lienee käsitettävissä kerralliseksi myöhäisglasiaaliseksi sedimentiksi.”

Alueella palvelleet upseerit ovat olleet matkan varrella tapahtuneilla järjestelyillä mitä oletettavimmin hyvinkin tärkeällä sijalla. Muistikirjaseen sivuilla mainitaan sotilasarvoihin ainakin seuraavat nimet: kapteeni Järnefelt (Äänislinna), vänrikki Mauri Lehtinen (Vieljärvi), Majuri Rovia (Tulvoja), majuri Kuurinna (Suurlahti), eversti Wahlbeck (Tulvoja), vänrikki Erkki Kaarlas (Tulvoja). Henkilöihin liittyvänä yksityiskohtana voidaan mai-

Kuva 5. Satunnainen mutta kokonaisuutta edustava muistivihkon aukeama.

Figure 5. An excerpt from the pages of the Professor Sauramo's diary.

nita ainakin eversti Wahlbeckin (Frans Ragnar) toimineen tapaamisaikaan jääkäripataljoona 1:n komentajana. Wahlbeck oli saanut jääkärikoulutuksen ja osallistunut tämän johdosta jo ensimmäiseen maailmansotaan Saksan itärintamalla. Sauramon tapaamista seuraavana vuonna, 1943, hänet siirrettiin jalkaväkirykmentti 49 komentajaksi, ottaen osaa ratkaiseviin vuoden 1944 taisteluihin. Saman vuoden heinäkuussa hän kaatui Äyräpään-Vuosalmen taisteluissa (Jääkäriliitto 1975, Kuussaari & Suninen 1993).

Kuten jo yllä alustavasti mainittua, Sauramo lopettaa Itä-Karjalan retken osuuden

muistivihkossaan lyhyesti merkintään ”Laatokka 27.7.–42 4.10 m”. Tämän jälkeen vihko jatkuu jo seuraavalla aukeamalla muutamiin sivujen mittaisilla merkinnöillä toukokuun 1944 kentätöistä aivan toisaalla, mitä ilmeisimmin Lohjan suunnalla (Muijala, Iso Myllylampi). Vihkon vihoviimeisillä sivuilla palataan kuitenkin vielä kerran Itä-Karjalaan. Sivut nimittäin muodostavat sanallisen kuvauksen yhteensä noin 70 valokuvasta, jotka Sauramo ilmeisesti on retkellään ikuistanut. Useat kuvista ilmenevät kohteeltaan geologisiksi, kuten ”Korkein ranta, pallokiviä”, ”Kuolleen jään maastoa”, tai, ”Leikkaus harjasta Äänis-

Kuva 6. "Kuusisen palatsi", Äänislinna.

Figure 6. The building of "Kuusinen's palace" in Äänislinna.

W-puolella", mutta joukkoon mahtuu toki myös muita otoksia, mm. nimikkeillä "Tyttöjä Aunuksessa", "Jalkapallonpelaajat Tulvojalalla", tai, "Vepsäläismallinen talo". Valokuvista on sittemmin tullut julki joitain ainakin Suomen Muinaismuistoyhdistys ry:n julkaisemassa Itä-Karjalan tutkimusta käsittelevässä kirjassa (Sauramo 1944).

Kahden valokuvan nimiöstä paljastuu niin kollegan läsnäolo kuin myös tarkka kuvauspaikka. Edellisen kategorian kuviksi voidaan lukea otokset nimiöillä: "Prof. Varis kuvaa" ja hauskahko "Letto ja Varis". Filmille on saattanut hyvinkin tulla ikuistetuksi Turun yliopiston kasvitieteen professori Harry Waris, joka puolestaan suoritti Aunuksessa samana kesänä soiden viljelykelpoisuutta koskevia tutkimuksia (Leikola 2009). Valokuvista edellinen on erikseen filmirullille annettujen nimien perusteella otettu Äänislinnassa, jälkimmäinen Kentjärvellä (Kenjärvellä). Tästä vielä seuraavan kuvan nimiönä on: "Kentjärven biol. asema". Jo 1800-luvulla perustettu vesibiologinen tutkimusasema oli otettu Helsingin yliopiston sodan aikana käynnistämien suunnitelmien mukaisesti käyttöön uudelleen suomalaisena tutkimuskeskuksena kesällä 1942. Käyttöönotto juontaa itse asiassa juurensa lukijalle jo verrattain tuttuun miesten luo. Marraskuun 1941 lopulla olivat nimittäin professorit Väi-

Kuva 7. Näkymä Karl Marxin kadulle Äänislinnassa. Kuvan alkuperä ei ole tiedossa.

Figure 7. A view of Karl Marx street in Äänislinna. Origin of the photo is unknown.

nö Auer, Kaarlo Linkola, Ilmari Välikangas sekä itse Matti Sauramo tehneet asiasta esityksen yliopiston konsistorille. Nimettiin Sauramo ja Auer myöhemmin vielä tutkimusaseman toimintaa valvovaan toimikuntaankin (Laine 1993). Sauramo lienee vierailut paikan päällä tutkimusaseman toimintaa katsastamassa?

Pohdintoja

Yllä on lyhyesti esitelty erääseen Matti Sauramon muistivihkoseen Itä-Karjalassa tehtyjä merkintöjä heinäkuulta 1942. Kuten esitetty, tuli alueelle matkaavan tieteenekijän matka saada suosituksensa niin Valtion tieteelliseltä Itä-Karjalan toimikunnalta kuin myös Itä-Karjalan Sotilashallintoesikunnalta. Käytännössä tämä tulee ilmi muistikirjasi sivuilta, sillä tiedetään Sotilashallintoesikunnan suosittelleen matkustusajankohdaksi juuri heinäkuuta (Laine 1993), ja juuri saman kuukauden päivinä Sauramo on muistiinpanonsa retkellään vuonna 1942 suorittanut.

Sotilashallintoesikunta antoi kesän 1942 tutkimuksille lupia seitsemän Itä-Karjalan hallinnolle tärkeäksi koetun painopistealueen mukaisesti. Painopistealue numero neljänä mainitaan kvartääri-geologiset tutkimukset (Laine 1993), joita Sauramon matka parhaimmillaan juuri edustikin.

Niin ikään tiedetään, että kun Suomen Maantieteellinen Seura esitteli Itä-Karjalan toimikunnalle kesän 1942 tutkimusohjelmansa ja lähtöhaluiset tutkijat, olivat mukana niin toimikunnan professorijäsenet Auer ja Eskola, kuin myös toki Sauramo. Sauramon johtamiin tutkimuksiin oli merkittynä apulaisiksi maisteri K. Virkkala ja ylioppilas O. V. Lumiala (Laine 1993). Voidaan huomata, että ainakaan päiväkirjamerkintöjen perusteella apulaisiksi mainittujen opiskelijoiden läsnäolo retkellä ei tule ilmi. Liekö sitten niin, että vaikka Maantieteellinen Seura suosittelikin opiskeli-

joiden osanottoa matkalla, heidän retkensä tyssäsi myöhempään Sotilashallintoesikunnan päätökseen, sillä tiedetään, että päätös salli kesällä 1942 ainoastaan 20 tutkijan matkustamisen Itä-Karjalassa (Laine 1993).

Asemasodan aikaisen ekskursionsa lisäksi Sauramon mielenkiinto oli suuntautunut ”itään” jo vuosikymmeniä aiemmin. Tuolloisten tutkimustensa tuloksena Sauramo (1925) oli hahmotellut Kannaksen ja Leningradin ympäristön deglasiaatiota Suomenlahden suuntaan. Tämän kirjoituksen kannalta voidaan huomata, että tarkastelun loppusanat painottavat tutkimusten tarpeellisuutta alueella (Sauramo 1925). Mahdollisuus tutkimuksiin aukesi vasta pari vuosikymmentä myöhemmin. Tosin kesän 1942 aikainen ekskursionio ei suuntautunut Leningradin ympäristöön, vaan huomattavasti pohjoisemmas Anunukseen ja Äänislinnan ympäristöön.

On huomattava, ettei Sauramo varsinaisesti tunneta tutkimusmatkailijana, tai ettei Sauramon matka edes Itä-Karjalaan ole erityisen laajalti huomattu juonne suomalaisten tieteenekijöiden tutkimusmatkojen joukossa. Tästä hyvänä osoituksena lienee, ettei hänestä ole laisinkaan mainintaa suhteellisen tuoreessa Suomalaiset tutkimusmatkat -kirjassa (Löytönen 2009), eikä niin ikään kirjan luvussa, joka omistaa kuusi sivua jatkosodan aikaiseen Itä-Karjalaan kohdistuneeseen luonnontieteellisen tutkimukseen (Leikola 2009), vaikka kirjan sijaan kuvailee lyhyesti aikalaisensa professori Pentti Eskolan tutkimuksia Itä-Karjalassa ensimmäisen maailmansodan aikana (Tiitta 2009). Sauramon tutkimusmatka jää vaille mainintaa myös pari vuotta sitten julkaistussa, miehitetyillä alueilla toimineita suomalaistutkijoita kuvaavassa tutkimuksessa (Pimiä 2007). Toisaalta Sauramon matkasta mainitsematta jättäminen ei osoita, etteikö hänen tutkimusmatkansa olisi ollut kirjoittajien tiedossa. Sen sijaan se, ettei Sauramon Itä-Karja-

laan kohdistuneesta matkasta ole liiemmin, jos ollenkaan, kirjoitettu ennen tätä, voi osin kuvastaa, tai kenties olla seurausta, hänen maineestaan nimenomaan kotimaan geologiaan paneutuneena tutkijana, ”Itämeren mestarina”. Toisaalta Sauramon matkan unohduksiin jääminen ei ollut ainakaan hänen itsensä aiheuttamaa, vaan hän oli kyllä kirjoittanut ja esitelmöinyt aiheesta.

Kuten retkipäiväkirja merkintöineen havainnollistaa, mahdollisti asemasota tieteen suuntaan sangen erityislaatuisen ajanjakson, joka avasi lyhytaikaisen mahdollisuuden alueen tieteelliseen tutkimukseen. Puhtaasti tieteellisen tiedonhalun lisäksi ainakin joidenkin tieteilijöiden toiminnalla oli myös ajan hengen ja toiminnan mukainen taustansa. Jo Suomen Maantieteellisen Seuran hallituksessa Valtion tieteellisen Itä-Karjalan toimikunnan tavoitteeksi oli asetettu ohjata tutkimuksia niin, että ne auttaisivat, mikäli mahdollista, luomaan kokonaiskuvan, josta selviäisi Itä-Karjalan alueiden ehdoton kuuluminen Suomeen (Laine 1993). Päiväkirjamerkinnot eivät luo minkäänlaista valoa Sauramon omien ajatusten ja Maantieteellisen Seuran linjausten välisistä suhteista. Sen sijaan Sauramo (1942a, kuten myös Eskola & Sauramo 1942) oli osallistunut jo ennen retkeä Itä-Karjalaa koskevilla tieteellisillä kirjoituksillaan laajempiin artikkelikokoelmiin, joiden yleisten linjausten voidaan katsoa heijastelevan ajan henkeä. Jälkimmäinen yllämainituista artikkeleista oli nimittäin painettu Fennia-sarjan erikoisnumerossa (Auer 1943), jonka Maantieteellinen Seura oli opetusministeriön taholta tulleesta aloitteesta päättänyt koota, tarkoitukseensa esitellä suomalaisten osuutta Kuolan ja Itä-Karjalan tutkimuksessa (Laine 1993).

Todennäköisesti jo ennakkoiden tulevaa ekskursiotaan Sauramo (1942b) oli kirjoittanut artikkelin *Itä-Karjalan maakamara*, joka julkaistiin Uusi Suomi -sanomalehdessä tou-

kokuun viimeisenä päivänä, eli vain reilu kuukausi ennen ekskursiopäiväkirjan ensimmäisen sivun muistiinpanoja. Kuten yllä mainittua, teki Valtion tieteellinen Itä-Karjalan toimikunta kesän 1942 tutkimustoimintaa koskevat päätöksensä jo ennen tätä, huhtikuussa (Laine 1993), joten Sauramo lienee julkaisujankohtaan tiennyt matkansa toteutuvan. Sauramon (1942b) kirjoitus alkaa seuraavasta: ”*Maamme tutkijain keskuudessa on mitä suurimmalla mielenkiinnolla seurattu voittoisan armeijamme etenemistä kauas valtiollisen itäisen rajan taakse ja ryhdytty vilkkaasti sekä sanomalehdissä, aikakauskirjoissa että tieteellisissä seuroissa käsittelemään Itä-Karjalaa monilta eri puolilta, pitäen erikoisesti silmällä sen yhteenkuuluvuutta Suomen kanssa kielellisessä ja luonnonhistoriallisessa katsannossa.*” Artikkelin muuta sisältöä voisi parhaiten kuvailla kirjoittajan itsensä, aiempien suomalaisten sekä neuvostogeologien suorittamien kvartääristratigrafisten tutkimustulosten yhteenvedoksi, jonka kuluessa Sauramo käy läpi mm. Salpausselkien ja Yoldiameren problematiikkaa. Artikkelinä päättyy lausahdukseen: ”*Luonnolliseen Suomeen ikivanhoista ajoista lähtien liittyvä Itä-Karjala käsittää monia luonnonhistoriallisia ongelmia, joita voidaan menestyksellisesti käsitellä ja ratkaista vain täältä päin, Fennoskandian kokonaisuuden kannalta.*” Kirjoitetusta huokuu kuin huokuuakin ajan henki, toisaalta myös kirjoittajan into päästä itse vierailemaan tutkimusalueella on lähestulkoon käsin kosketeltavissa.

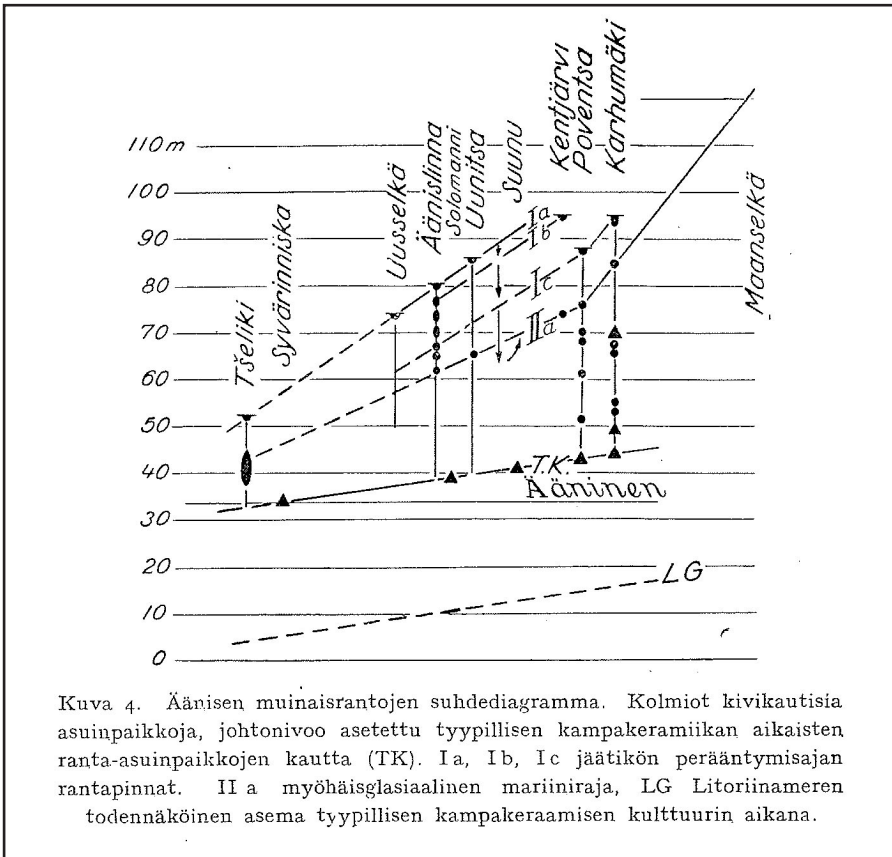
Sauramo esitelmöi seuraavana talvena ekskursiokohteensa geologiasta, Äänisjärven vaiheista. Esitelmästä julkaistiin seloste Uusi Suomi -sanomalehdessä Kalevalanpäivän numerossa anonyyminä kirjoituksena. Esitelmä perustui ilmiselvästi Sauramon edellisen kesän tutkimuksiin, mikä ilmenee jo samojen paikannimien esiintymisestä niin päiväkirjan kuin sanomalehtiartikkelin sivuilla. Kuten Kaleva-

lanpäivän lehtiartikkeli asian ilmaisee: ”*Vana-
mo-seuran eilisiltäisessä vuosikokouksessa esitel-
möi prof. Matti Sauramo Äänisjärven vaiheis-
ta, kohdistuen huomion erikoisesti mannerjää-
tikön perääntymisaikaan. Esitelmänpitäjä perus-
ti käsityksensä siihen aineistoon, mitä suomalaiset ja venäläiset tutkijat aikaisemmin ovat seu-
dulta keränneet ja jota hän itse viime kesän ret-
kellään saattoi tarkistaa ja lisätä.*” (Anon.
1943). Paria vuotta myöhemmin Sauramo
(1944) kirjoitti samasta aiheesta pidemmässä
tieteellisessä suomenkielisessä artikkelissaan
Suomen muinaismuistoyhdistyksen kirjassa

(kuva 8). Kaikesta päätellen esitelmä oli ikään
kuin itäistä jatkoa Sauramon (1918, 1923a)
Etelä-Suomen alueella suorittamille tutkimuk-
sille, ja siten osaltaan myös hänen väitöskir-
jansa tuloksille Etelä-Suomen deglasiaatiosta.
Voi uumoilla, että Sauramon (1925) asettama
toive itään kohdistuville jatkotutkimuksille oli
tieteen tekemistä ajatellen sangen mieluisasti
toteutunut.

Lopuksi

Professori Matti Sauramon omakätiset päivä-
kirjamerkinnot, seitsemän vuosikymmenen

Kuva 8. Sauramon (1944) muinaisranta-analyysin tulokset, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen toimittamassa kirjassa *Muinaista ja vanhaa Itä-Karjalaa*.

Figure 8. Results from the analyses of ancient shorelines by Sauramo (1944). Originally published in the book edited by the Finnish Antiquarian Society.

takaa, tuovat omalla ainotlaatuisella tavallaan sota-ajan päivien kulun lähelle nykyhetkeä. Henkilökohtaisia tuntemuksiaan ei Sauramo vihkoseen ole kirjannut, vaan muistiinpanot käsittelevät lähes ainoastaan geologisten kohteiden kuvauksia, teknisiä ja välistä pidempiä sanallisia kuvauksia alueen geologiasta. Tällä tavoin ne osoittavat lukijalle sen tarkkuuden ja kurinalaisuuden joita hyväkseen käyttäen Sauramo piti kenttätöystään kirjaa.

Itä-Karjalan suomalaismiehitys edustaa historiallisesta näkökulmasta katsoen osin ristiriitaista, mutta suomalaisesta näkökulmasta osin myös varsin poikkeuksellista, aikaa. Kuten jo yllä mainittua, miehittäjien ristiriitaisiin tekoihin kuului erityisesti alueen väestön kansalliseen ja ei-kansalliseen osaan jako, mutta myös harmittomampana, nykypäivästä taaksepäin katsoen jopa hieman äkkipikaisesti suoritettu alueen nimistön suomalaistaminen (Laine 1982, Kulomaa 1989). Kirjoituksen otsikoksi valittu Äänislinna toimi todennäköisesti Sauramon virallisena keskuspaikkana retkensä aikana. Nytemmin lähinnä historian kirjojen – sekä Sauramon oman muistivihkon – kellastuneille lehdille kadonneena paikan nimenä Äänislinna edustaa, vertauskuvallisesti, maamme erästä erikoislaatuista historiallista tapahtumasarjaa, alueen miehitystä sekä kansallistamisaaltoa. ”Itämeren mestarin” Itä-Karjalassa tekemät tutkimukset, jotka väliaikainen sodan vaihe mahdollisti ja joista säilyneet muistiinpanot yhdessä retkeä seuranneen julkaisutoiminnan kanssa meitä muistuttavat, edustavat alueen ja miehityksajan lyhyttä suomalaishistoriaa omasta tieteenhistoriallisesta näkökulmastaan.

Kiitokset

Kirjoittaja kiittää Erkki Marttilaa Äänislinnan valokuvista sekä niiden alkuperän selvittämisestä.

ENGLISH ABSTRACT

Professor Matti Sauramo in Äänislinna, East Karelia

Professor Matti Sauramo (1889–1958) was one of the most prominent geologists in Finland during the 20th century. During his long career in Quaternary geology, he acted as professor at the Department of Geology, University of Helsinki, from the 1920s until the 1950s. During the WW II, the occupation of the East Karelia allowed Finnish scientists to study the region seen by contemporaries as the ancient home of Finnic culture. This paper outlines the excursion of Professor Sauramo to East Karelia during the summer (July) of 1942 based on his diary notes, contemporary newspaper articles and related scientific literature. The diary entries concern mainly geological observations but also reveal the acquaintanceship and excursion route. Professor Sauramo's excursion to East Karelia has not previously been well-recognized although he did publicize his interests in the topic by lecturing and writing scientific and newspaper articles about the geology of East Karelia, both before and after the excursion.

SAMULI HELAMA

Arktinen keskus, Lapin yliopisto

Kirjallisuus

- Anon. 1943. Äänisjärven altaan täytti mannerjäätikön sulamisaikana jääjärvi. *Uusi Suomi*, 28.2.
- Auer, V. (toim.) 1942. Anteil der finnischen Forscher an der Erforschung von Kola, Ostkarelien und Ingermanland. *Fennia* 67:1–136.
- Auer, V. 1958. Matti Sauramo 17.2.1889–7.6.1958. *Geologi* 10:57–59.
- Eskola, P. & Sauramo, M. 1942. Naturwissenschaftliche Forschungen in Kola und Ostkarelien, *Geologie*. *Fennia* 67:5–27.

- Helama, S., Hyttinen, O. & Salonen, V.-P. 2012. Late Weichselian varve archives re-explored to assess proglacial sedimentary chronologies using the principles of tree-ring analysis. *Progress in Physical Geography*, doi: 10.1177/0309133311434243.
- Jääkäriliitto 1975. Suomen jääkärien elämäkerrasto. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XIV. Jääkäriliitto r.y., Vaasa. 770 s.
- Jääskeläinen, M. 1961. Itä-Karjalan kysymys. Kansallisen laajennusohjelman synty ja sen toteuttamisyrittäykset Suomen ulkopolitiikassa vuosin 1918–1920. *WSOY*, 355 s.
- Karhu, E. 2002. Kansakuntaa luomassa. Elias Lönnrotin elämä ja merkitys. *Juminkeko*, 234 s.
- Kulomaa, J. 1989. Äänislinna. Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941–1944. Summary: Äänislinna, The Finnish Occupation of Petrozavodsk 1941–1944. *Societas Historica Finlandiae. Historiallisia tutkimuksia* 148, 287 s.
- Kuussaari, E. & Suninen, J. 1993. Kannaksen joukot vetäytyvät VKT-linjalle ja ryhmittyvät puolustukseen. Teoksessa: Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto (toim.), *Jatkosodan historia 4. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:4. s. 349–431. WSOY, Porvoo.*
- Laine, A. 1982. Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944. Zusammenfassung: Die Finnisierungsmassnahmen der Militärverwaltung Ostkareliens als Teil der finnischen Kriegspolitik. *Otava*, 490 s.
- Laine, A. 1993. Tiedemiesten Suur-Suomi – Itä-Karjalan tutkimus jatkosodan vuosina. *Historiallinen Arkisto* 102:91–202.
- Leikola, A. 2009. Biologien retkeilyt itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmeninä. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1187. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. s. 189–203.*
- Löytönen, M. (toim.) 2009. *Suomalaiset tutkimusmatkat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1187. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. 480 s.*
- Martimo P., Pekkanen, R., Tarkka, T., Syrjö, V.-M. & Tiittanen, J. 2009. *Kielletyt kartat 3. Itä-Karjala 1941–1944. AtlasArt, Helsinki. 120 s.*
- Pimiä, T. 2007. *Sotasaalista Itä-Karjalasta. Suomalais-tutkijat miehitytyillä alueilla 191–1944. Ajatus Kirjat, Gummerus Kustannus Oy, Jyväskylä. 287 s.*
- Sauramo, M., 1918. *Geochronologische Studien über die spätglaziale Zeit in Südfinnland. Bull. Comm. géol. Finlande 50:1–44.*
- Sauramo, M., 1923a. *Studies on the Quaternary Varve Sediments in Southern Finland. Bull. Comm. géol. Finlande 60:1–164.*
- Sauramo, M. 1923b. *Karjalan kannaksen geologisesta rakenteesta. Terra 35:99–104.*
- Sauramo, M. 1925. *Geochronologische Studien in Russland. Geol. fören. i Stockholm förh. 47:521–522.*
- Sauramo, M. 1939. *The mode of the land upheaval in Fennoscandia during Late-Quaternary time. C. R. Soc. Geol. Finlande 13:39–63.*
- Sauramo, M. 1940. *Suomen luonnon kehitys jääkaudesta nykyaikaan. 286 p., illus., WSOY, Porvoo-Helsinki.*
- Sauramo, Matti 1942a. *Kvartärgeologiska studier i Östra Fennoskandia. Geol. Fören. i Stockholm, Förh. 64:209–267.*
- Sauramo, M. 1942b. *Itä-Karjalan maakamara. Uudelle Suomelle professori Matti Sauramo. Uusi Suomi, 31. 5.*
- Sauramo, M. 1944. *Äänisen myöhäisglasiaalisesta kehityksestä. Teoksessa: Suomen Muinaismuistoyhdistys (toim.), Muinaista ja vanhaa Itä-Karjalaa. s. 5–27.*
- Sauramo, M. 1955. *Land uplift with hinge-lines in Fennoscandia. Ann. Acad. Sci. Fennicae, Ser. A III 44:1–25.*
- Tiitta, A. 2009. *Suomalaisten tutkimusmatkat autonomian aikana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1187. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. s. 29–79.*